

שודדי ים Pirates

שודד ים הוא אדם התוקף כלי שיט בים הפתוח, בוזז וגונב את תכולתם ולעיתים שובה את צוותו.

בהתאם לאמנת ז'נווה (1864), שוד ים מוגדר כפעילות בלתי חוקית של אלימות, מעצר או ביזה למטרות פרטיות על ידי אנשים השולטים באונייה פרטית – או ממשלתית, שצוותה התמרד – כנגד אונייה אחרת.

שורשי המילה פיראט נגזר מסוג של ספינה piraat באנגליה במאה ה-13. מאוחר יותר, בסביבות המאה ה-17, קיבלה המילה את משמעותה המוכרת – שודד ים.

השוד הימי התפתח מאז החל האדם להעביר סחורות באמצעות כלי שיט שעשו דרכם בנתיבי הים. השוד הימי התקיים בכל נתיבי הים על פני הגלובוס. נמצאו עדויות לקיום קבוצות שודדי ים כאלפים שנה לסה"נ בים התיכון, ומהאלף הראשון לספירה בים סין. הפעילות הגדולה ביותר של השוד הימי התקיימה באוקיינוס האטלנטי החל מהמאה ה-15.

לעיתים פעלו הפירטים ברשות מדינות או שליטים שונים או מתוך אידיאולוגיה או נקמה, לעיתים הוצמדה להם הילה רומנטית של לוחמים למען החלשים כאשר שדדו את הסוחרים האמידים וחילקו את השלל לעניים.

חשוב לציין שעד המאה ה-18 גם ציי הסוחר של מרבית המעצמות האירופיות ושל חברות מכובדות כמו חברת הודו המזרחית והמערבית עסקו לעיתים מזומנות בתקיפה ושוד של אוניות סוחר הנושאות דגל של המעצמות היריבות, לקיחת שלל מהאויב הייתה לגיטימית ואף זיכתה את המבצעים באותות כבוד מהממשלים השונים.

שמות שונים הוצמדו לשודדים באזורים שונים בעולם, להלן מעט מהם:

פרייבטיר - כלי שיט חמוש, או מפקד צוות של כלי שיט כזה, שקיבלו "מכתב הרשאה" מהשלטונות, לתקוף כלי שיט של מדינה עוינת. הם פעלו באוקיאנוס האטלנטי, באוקיאנוס השקט ובים הקריבי במאות 13-19. באזור הים התיכון הם נקראו **קורסר**.

בוקאנירים - קבוצות שודדי ים שפעלו במאה ה-17 בים הקריבי ובחופי דרום אמריקה ומרכזה בצרפתית נקראו הבוקאנירים **פליבוסטייה**.

פיראטים בים התיכון

התיעוד הראשון לפיראטיות בים התיכון הוא "מגילת ון־אמון", מהמאה ה-11 לפני הספירה. ון־אמון, כוהן מצרי מכרנד יצא לפניקה, בחופו הצפון־מזרחי של הים התיכון, לקנות עצים. בדרכו עגן בנמל דור שבארץ ישראל, שם תקפו אותו שודדי ים. ון אמון, בתגובה למעשה שדד את קופת הנמל ונמלט ממשמר הנמל ובחסות הסערה הגיע לקפריסין.

מתוך עדותו של ההיסטוריון היווני פלוטארכוס, שחי במאה הראשונה לפני הספירה, אנו למדים על פעילותם של שודדי הים בתקופה זו באזור הים התיכון. לרשות שודדי-הים בים התיכון עמדו יותר מאלף אוניות. טיגראנס, מלך ארמניה, נתן להם חלק גדול מחופי קיליקיה (אזור בתורכיה של היום מול קפריסין), מלכים אחרים באסיה העניקו להם מחסני נשק, מבצרים ונמלים רבים לאורך חופיו המזרחיים של הים התיכון. הרצון של השליטים המקומיים לשמור על שלטונם ועל דרכי המסחר גרם להעלאת עוצמתם של שודדי הים, עריקים ופושעים מכל האומות הצטרפו

אליהם, והם עברו לפעילות נועזות יותר והחלו לתקוף ולבצע פשיטות גם על כפרים וערים חטפו פקידים רומאיים רמי-דרג ודרשו כופר גבוה מבני משפחותיהם. הפיראטים מקיליקיה היוו איום על שליטתה של רומא בים התיכון מאחר שבין קיליקיה לבין קפריסין עבר נתיב הסחר המרכזי אל סוריה, ארץ-ישראל ומצרים. כאשר הפיראטים פגעו בייבוא הדגן לרומא, הכריזה רומא מלחמת חורמה על הפיראטיות, אולם כשם שהסחר הימי לא נעלם, כך לא חוסלה הפיראטיות לחלוטין. עם הרחבת גבולות האימפריה הרומית הפך הים התיכון ל"ים פנימי" של האימפריה דבר שאפשר לרומאים לצמצם את הפיראטיות בים התיכון במסגרת ה"שלוש הרומאיים".

עם עלייתה של ביזנטיון, שכלכלתה הייתה תלויה בסחר הימי, בעיקר בין אסיה לאפריקה, התחזקה המלחמה בפיראטים בים התיכון. אך עם היחלשותה של האימפריה הביזנטית במאה ה-9, השתלטו פיראטים מוסלמים על קפריסין, כרתים וסיציליה והקימו בסיסים גם בדרום איטליה. "מלחמות הקודש" בין נוצרים למוסלמים השתקפו גם בפעילות ה"פיראטית". במאה ה-13 עם התפוררותה של האימפריה הביזנטית, השתרר תוהו ובוהו בים התיכון. קונסטנטינופול נכבשה בידי המוסלמים בשנת 1453 והפכה לבירת האימפריה העות'מאנית. במאמציהם להשיג שליטה בימים הקימו התורכים העות'מאניים במהלך המאה ה-16 צי מלחמה ובראשו העמידו את טובי הקורסרים. צי זה נחלש בשלהי המאה ה-16 והפיראטיות בים התיכון שבה ושגשה. בסוף המאה ה-15, ברחו חיילים מוסלמים רבים מהצבא הספרדי לאפריקה הצפונית. רובם היו בעלי תרבות גבוהה, רגילים לחיי עושר, מנוסים בלחימה ושנאו את העבדות. הם היוו את הגרעין של הגל החדש של שודדי-הים. כל החוף ממצרים ועד גיברלטר הפך לבסיס מלחמתי פעיל ביותר, וממנו אורגנו מבצעי-שוד שהופנו נגד חופי ספרד ואיטליה הנוצריות.

פיראטים בישראל

ב-1265 הרס הסולטן הממלוכי בייברס את ביצוריהן של ערי החוף של ארץ ישראל. יציאת הממלוכים מארץ ישראל, בתחילת המאה ה-16 הותירה אחריה ערי חוף חרבות לחלוטין. ההרס נועד למנוע מהצלבנים, אויביהם המרים של הממלוכים המתקדמים, לתפוס מחדש את הערים הללו ולהתבצר בהן. בין הביצורים שנהרסו היו גם אלה של העיירה הקטנה והענייה חיפה. הייתה זו מכה שחיפה לא התאוששה ממנה במשך מאתיים וחמישים שנה. אל העיר הענייה והמוזנחת ויושביה העניים הגיעו הפיראטים שגילו את הואקום השלטוני באזור. פעמים רבות עגנו שודדי-הים בנמל חיפה, בדרך כלל על מנת להצטייד במים ובמזון. הם לא היוו איום על תושבי הסביבה כיוון שלא היה להם רכוש רב לשדוד והן מפני שלא רצו לעורר את איבתם של בני המקום ששימש להם כמקלט. למעשה, המקומיים נהנו מפעילות הפיראטים במקום אשר הניעו מעט את הכלכלה המקומית.

בראשית המאה ה-17 עם התרחבות מועטה של הסחר האירופי עם ארץ ישראל, הלך וגדל גם מספר האוניות שפקדו את חיפה. מעדויות שונות של מיסיונרים אנו לומדים על פעילות הפיראטים בנמל חיפה, ספינות שודדי הים ממאלטה ארבו לספינות הטורקים השטות לאורך החוף וספינות מסחר נכנסו לעיר רק כדי לחסות מפני הסערה. על אף שנמל עכו לא היה נח ובטוח לספינות הם נמנעו מלהגיע לחיפה בשל פעילות הפיראטים.

מרבית הפיראטים היו פליטים של מסעות צלב שונים, שונאי מוסלמים. רובם לא עשירים לא גילו ברנות באשר לספינות אותם שדדו או באשר לרכוש אותו בזזו, לעיתים נטלו אף את לבוש

קורבנותיהם. קברניטי הספינות המקומיות שסחרו לאורך חופי הארץ והובילו נוסעים מהאזור היו ברובם, יוונים נוצרים וכתרו הסכמים עם שודדי-הים, לפיהם לא יובילו נוסעים מוסלמים ולא יותקפו ע"י השודדים.

תושבי עכו התלוננו בפני המושל המקומי כי שודדי הים מחיפה תוקפים את ספינותיהם יום יום, ומביאים בכך לאובדן לקוחותיהם ולהידלדלות פרנסתם. בראשית המאה ה-18 המסחר בשלל שודדי ים והאספקה לספינותיהם היוו את מקורות הפרנסה העיקריים של תושבי חיפה. הפיראטים החיפאיים לא עסקו רק בשוד. גם סחר העבדים היה מפותח אז, ואף שהתמקד, רובו ככולו, במדינות המוסלמיות המיושבות שבחופי צפון-אפריקה, הגיע גם לחופי הכרמל. מסתבר כי גם סוג זה של פרנסה לא ניראה נפסד מדי לתושבי חיפה ועכו.

נציגי המדינות האירופאיות בעכו לא הוטרדו במיוחד מפעילות הפיראטים בסביבה. להיפך, הם סחרו עם הפיראטים כדי להגביר את פעילותם הכלכלית. סגן הקונסול ההולנדי והבריטי בעכו אף ייצג את שודדי-הים במגעם עם התושבים המקומיים. הטורקים, השולטים במקום, דרשו בתוקף לחדול מהמסחר הזה, ומשלא נענו החלו בפעולת-מנע נגד הפיראטים. ב-1714 כתב השליח הצרפתי פול לוקס, שסייר במזרח בשליחות המלך לואי ה-14, שאם לא יבנו בחיפה מצודה, לא יוכלו תושביה להתגונן מפני שודדי הים ולמנוע את כניסתם עם ספינותיהם אל תוך מעגנה. ואכן לאחר שהניסיון למנוע מהפיראטים להשתמש בחיפה כבמקלט לא עלה יפה, החליטו הטורקים לבצר את חיפה. בשנת 1722 הוחל בהקמת המגדלים. בראשית פברואר 1723 עמד כבר המגדל המזרחי על כנו, ושנתיים לאחר מכן נשלמה הקמת המגדל השני, בקצה הדרומי-מערבי של המפרץ. בשני המגדלים האלה, שצוידו בתותחים, ישבו חיילי ארטילריה וביבשה הועברו חיילים מהצפון לחיפה. המגדלים הפכו לסמלה של חיפה, שכונתה עיר שני המגדלים. הממשל התורכי אומנם הצליח להביס את שודדי הים הנוצרים אך באותה תקופה מונה על-ידי הטורקים לאחראי על הביטחון המקומי דאהר אל-עומר. הכוח שצבר והאחזה הרבה כלפיו מצד רבים מהתושבים, הפכו לצנינים בעיני הממשל התורכי ודחפו אותו לשתף פעולה עם שודדי-הים הנוצרים, שבזזו את הספינות המוסלמיות בים התיכון. הוא רכש את סחורותיהם הגנובות, העניק להם מקלט והפך לידים של רבים ממנהיגי הפיראטים. הוא השתלט על חיפה, ובהיותה בנויה על מישור שלא היה נוח להגנה, הרס את מרביתה ובנה אותה מחדש, הפעם במתחם הצר שבין הר הכרמל למפרץ והקיף אותה בחומה.

סוף הפעילות של הפיראטים בחיפה היה ב-1775. במהלך קרב שניהל דאהר מול אויביו הטורקים ליד עכו, רצחו אותו כמה מחייליו. בכך איבדו השודדים שעוד נותרו באזור את ידידם הגדול האחרון.

לקראת סוף המאה ה-17 ותחילת ה-18 החלו מדינות אירופיות רבות לחתום על הסכמי שיתוף פעולה ביניהן למלחמה בפירטים, כוחם החל לרדת, בהדרגה ובעקביות. אי-שם במהלך המחצית השנייה של המאה השמונה-עשרה נעלמו, כנראה, שודדי-הים מחיפה. העניין הגובר של מעצמות כטורקיה, בריטניה, רוסיה וצרפת בחופי המזרח הקרוב הביא לכך שהיה עליהם לחפש מקלט במקומות אחרים. ממילא, השוד הימי הלך והצטמצם ברחבי העולם כולו, כשהוא נעלם, בקצב מהיר, מהים הקריבי, מהים התיכון ומהאוקיאנוס האטלנטי.

פיראטים באיים הקריביים

במאה ה-15 עם גילוי העולם החדש באזור דרום אמריקה והאיים הקריביים התרבתה תנועת האוניות ואיתה התעצמה פעילות שודדי הים.

ספרד, הצליחה להגיע ראשונה לעולם החדש בעיקר בזכות ידע ערבי ויהודי באסטרונומיה, בניווט ובשרטוט מפות ושליטה באזור הקריבי בתקופה זו, מתוקף הצו האפיפיורי של אלכסנדר השישי וברית טורדסיאס. חלקים נרחבים מצפון אמריקה ודרומה היו שייכים גם הם לספרד, ושליטה זו הקנתה לה עושר אדיר שנשדד ברובו מהאינדיאנים המקומיים.

התקופה כולה עמדה בסימן הסכסוכים בין אנגליה, צרפת והולנד; בין לבין עצמן ובין לבין ספרד. רבים מהקרבות התנהלו במימי הים הקריבי. זה היה רקע מושלם לשיתוף פעולה פורה בין ממשלות לפיראטים. אלה וגם אלה היו מאוחדים בקנאה ובשנאה לספרדים. בין הפיראטים היו ניצולים מציפורני האינקוויזיציה הספרדית, יהודים, פרוטסטנטים, אנגלים, הולנדים וצרפתים ואחרים - שהיו להם חשבונות לא סגורים עם ספרד הקתולית.

המסע מאירופה לאמריקה ארך בין שישה לשמונה שבועות, עצירה באיים הקריביים הייתה הכרחית לשם התארגנות, הצטיידות, ו/או אחסון סחורות (בדרך חזרה מאמריקה) בערי אוצר עד להמשך שינוען. התרבות הבקר והצאן אשר שוחרר באיים כדי להקל על המסע, בעיקר באי היספניולה, הפך את האיים למוקד משיכה להרפתקנים קשוחים מאנגליה, צרפת והולנד, חלקם משולי החברה ובהם גם אסירים לשעבר. עיסוקם היה ייבוש הבשר בטכניקה אינדיאנית ומכירתו לשיירות האוניות שהצטיידו להמשך מסעם. מכאן נגזר שמם "בוקנירים", כלומר מייבשי בשר. מילה זו משמשת היום בשפות אירופאיות אחדות כשם של שודדי ים. לעתים, השתלטו על ספינות ושדדו את תכולתן. הספרדים, שהוטרדו מריבוי האנגלים והצרפתים בשטחי שליטתם החלו לחסל את הבקר והצאן, והבוקנירים, שנשארו ללא פרנסה נדחקו לעסוק יותר ויותר בשוד ימי.

הפיראטים באזור הים הקריבי חיו חיי קהילה מאורגנים עם חוקים מסודרים הדואגים לחברי הקהילה. פיראט אשר נפגע ב"פעילות מבצעית", אם הוא נהרג המשיכה משפחתו לקבל "תגמולים" מהקבוצה, אם נפגע בגופו פוצה על האובדן לפי החוק:

איבוד יד ימין – 600 מטבעות זהב או 6 עבדים.
איבוד יד שמאל - 500 מטבעות זהב או 5 עבדים.

רגל ימין – כמו יד שמאל. רגל שמאל – 100 מטבעות פחות ועבד אחד פחות.

עבור עין או אצבע – 100 מטבעות זהב או עבד אחד.

עצמות וגולגולת בבית הקברות היהודי בג'מייקה

בתחילת המאה ה-20, בתום מלחמת העולם הראשונה הפכו נתיבי הסחר הימי לבין-לאומיים ותופעת הפיראטיות נעלמה כמעט לחלוטין. תרמו למגמה התפתחות הספנות והטכנולוגיה וחקיקת חוקי שיט בינלאומיים. בפתח האלף השלישי אנו עדים להתחדשות הפיראטיות באזורים שונים בעולם.

הפיראטיות היום:

עיקר הפעילות הפיראטית מתרכזת באזור מפרץ עדן, אך ניכרת עליה גם בנתיבי הסחר בימת דרום סין, במיצר מאלאקה (בין אינדונזיה למאלזיה) וכן קיימת פעילות מועטה בים הקריבי סמוך לחופי פנמה.

כאמון באזור מפרץ עדן סמוך לחופי סומליה יש ניסיונות לחטיפת אוניות על ידי פיראטים סומלים כמעט מידי יום. בעקבות התפוררות השלטון המרכזי בסומליה התרבו אנשי מיליציות חמושים. חטיפת ספינות סחר לא חמושות היו קלות להפליא. בעקבות ההצלחות הראשונות וההתעשרות המהירה מהכופר ששולם ללא היסוס על ידי ממשלות שונות כדי לשחרר אוניות ואנשי צוות, הומרצו הסומאלים לחטוף עוד ועוד ספינות.

העיירה איל בסומליה שעד לא מזמן הייתה כפר דייגים קטן הפכה לבירת שודדי הים, תושבי הכפר הפכו לאנשים אמידים והעיירה מושכת אליה תושבים חדשים המצטרפים ל"תעשיית" הפיראטיות. בהעברת כספי הכופר מעורבים עורכי דין ואזרחים בעיקר לונדוניים ומהמזרח התיכון.

יש מספר ניסיונות של התארגנות בינלאומית לאבטחת נתיבי הסחר במפרץ עדן ויש גם הצלחות. אך החשש הרב הוא מהתלקחות של מיכלית נפט ולכן ההגנה באזור מוגבלת. הגברת פעילות הפיראטים גורמת לנזקים רבים לסחר הבינלאומי. תעריפי הביטוח עלו, גם בשל הסיכון במסע וגם בגלל הארכת הדרך בחיפוש אחר דרכים בטוחות יותר. זמן המסע הוארך והכופר הנדרש מכביד על ממשלות ובעלי אוניות.